

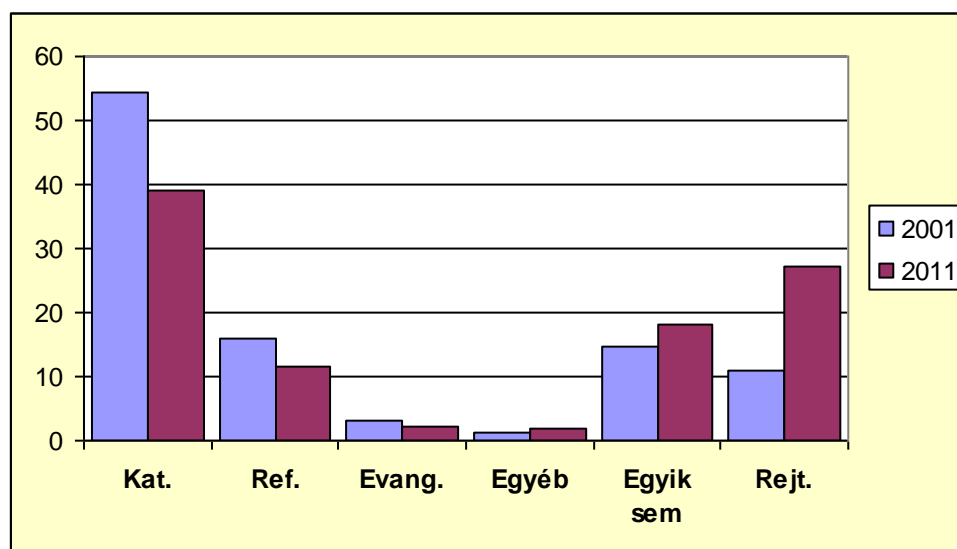
A magyarországi szekularizáció egyes statisztikai összefüggései Történelmi keresztény egyházak térvesztése a 2011-es népszámlálás tükrében

„Az egész kereszténység egy népszámlálással kezdődött. Az Augustus császár által elrendelt népszámlálás olyan eszközzé vált Isten kezében, amely újat és jót, a Messiást hozta, és megmozdította az embereket: Máriát, Józsefet, a pásztorokat, a bölcseket... Bízom benne, hogy a mostani számok is jó értelemben megmozdítanak minket.”

(Gáncs Péter, a Magyarországi Evangélikus Egyház elnök-püspöke)

A 2011-es népszámlálás tavasszal napvilágra hozott végleges eredményei a három nagy történelmi keresztény egyház (katolikus,¹ református, evangélikus) jelentős térvesztését, s ezzel párhuzamosan a felekezet nélküliek – a továbbiakban: vallástalanok² –, valamint a rejtőzködők arányának növekedését mutatják. A három nagyegyház híveinek összesített aránya egyetlen évtized alatt³ 73%-ról 53%-ra olvadt.⁴ A többi felekezet jelenléte, bár összlétszámuk nőtt, változatlanul alacsony maradt. Ugyanakkor a vallástalanok aránya 15%-ról 18%-ra, a rejtőzködőké pedig 11%-ról 27%-ra nőtt. A szekularizáció Budapesten volt a legerősebb: 2011-re a három nagyegyház híveinek lakossági rátája 40%-ra csökkent.

1. ábra: Magyarország lakosságának százalékos felekezeti megoszlása 2001-ben és 2011-ben

¹ Tanulmányunkban a római és a görög katolikusokat egyetlen csoportként kezeljük, noha a magyar statisztikai hagyomány szerint önállóan kellene kezelnünk a két rítushoz tartozók adatait. Döntésünk egyetlen oka, hogy nem a felekezetközi különbségek vizsgálatára, hanem általában a történelmi egyházak térvesztésére koncentráltunk.

² Bár a közbeszédben, sőt még a szociológiában is szokás az egyházakhoz nem tartozó, de személyes hitét „a maga módján” megélő személyeket vallásosnak nevezni, jelen esetben a felekezeti hovatartozást tekintjük a vallásosság első számú kritériumának, már csak azért is, mert a népszámlálás során nem mérték annak egyéb módzatait. Ennélfogva az egyházhoz nem kötődő személyekre szinonimaként a „vallástalan” jelzőt alkalmazzuk, összhangban a nemzetközileg használt terminussal („people with no religion”).

³ A két utolsó magyarországi népszámlálás eszmei időpontja között eltelt időszak valójában 10 év és 8 hónap.

⁴ Természetesen ezek a változások – ld. a felnőtt-keresztelések gyakorlatát – egy kétirányú mozgásnak az adott intervallumra vonatkozó mérlegét tükrözik.

A történelmi keresztény felekezetek eltérően reagáltak a változásokra, a sajtó és az értelmiség viszont – szimpátiától és hovatartozástól függetlenül – egyöntetűen drasztikusnak nevezte azokat. Jelen dolgozat célja az egyes társadalmi tényezők és a magyarországi elvállaltalanodás közötti – egyes esetekben oksági kapcsolatot is takaró – statisztikai összefüggések bemutatása a KSH által közzétett népszámlálási adatok alapján.⁵

Elmélet és módszertan

Mindenekelőtt le kell szögeznünk, hogy nem újszerű jelenségről, hanem egy évtizedekkel korábban megalapozott folyamat felgyorsulásáról van szó, amely a magyar társadalomban a hatvanas évek elején – tehát a Kádár-rendszer konszolidációjának idején – vált tömegessé (SZÁNTÓ, 1998; VALUCH, 2001). A kommunizmus összeomlása után – a várakozásokkal ellentétben – elmaradt a vallási reneszánsz (ROSTA, 2007). A hitéletet a maga komplexitásában vizsgálva az elvállaltalanodás Magyarországon erősebbnek tűnik, mint általában Nyugat-Európában (TOMKA, 2007). Egy 2010-es Eurobarométer-felmérés⁶ szerint a magyarok 45%-a hisz Istenben, 34%-a valamilyen felsőbb erőben, 20%-a ezek egyikében sem, ami azt jelenti, hogy istenhit terén az EU-tagországok középmezőnyében helyezkedünk el, Ausztriával és Németországgal egy csoportban. A 2011-es népszámlálások során deklarált egyházi kötődések tekintetében hazánk – a keresztények 50% feletti lakosságárányával – ugyancsak közepesen vallásos országnak számít, nem sokkal az Egyesült Királyság, Németország és Belgium mögött, jelentősen elszakadva viszont az olyan posztkommunista országoktól, mint Lengyelország, Szlovákia és Románia. A vallásosság/vallástalanodás értékei egyébként Közép-Európában a legszélsőségesebbek, amint az a közel hét évtizedig egy országot alkotó Szlovákia és Csehország felekezeti viszonyainak gyökeresen eltérő alakulásából is látható: az előzőben 74%, az utóbbiban csak 11% a keresztények aránya. Az egyes országok vallási statisztikáinak eltérései vagy hasonlóságai tehát aligha magyarázhatók az elsőre kézenfekvőnek tűnő nyelvi-etnikai vagy földrajzi sajátosságokkal, s az okokat inkább a történelmi adottságokban, közéleti viszonyokban, vagy éppen a domináns egyházak társadalmi beágyazottságában, aktivitásában kell keresnünk (LUZNY–VÁCLAVÍK, 2007).

Mint látjuk, a cenzusértékek sokkal inkább a kultúrkereszténység, mint a tényleges vallásosság mérőszámainak tekinthetők. Mivel azonban a népszámlálási adatok nem egy reprezentatív mintán, hanem a népesség egészének megkérdezésén alapulnak, egyrészt a társadalmi valóság legmegbízhatóbb primer forrását jelentik, másrészt az adatok teljes földrajzi lefedettsége miatt átfogó területi összehasonlító vizsgálatok elvégzésére is alkalmasak.

Miután a vallástalanodás mérésekor a népszámlálási adatokból indulunk ki, értelemszerűen a kulcsfogalmainkat is ezek segítségével magyarázzuk. Tudjuk, hogy a szekularizáció mint kifejezés a középkor óta számos jelentésváltozáson ment keresztül, míg elnyerte jelenlegi értelmét (TOMKA, 2007). A talán legszabatosabb meghatározás szerint a szekularizáció egy hosszú kulturális eltolódás a modernitás irányába („*a long cultural shift towards modernity*”) (BOCOCK, 1992: 261). Jelen esetben azonban statisztikailag konkrétabb meghatározást alkalmazunk: szekularizáció alatt egyrészt a felekezeti hovatartozásukat megvallók arányának csökkenését, másrészt – ezzel összefüggésben – a vallástalanoknak és a rejtőzködőknek az

⁵ A számítás alapjául szolgáló adatsorokat ld: http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_teruleti_00

⁶ Forrás: http://en.wikipedia.org/wiki/Religion_in_Europe (A 2010-es Eurobarométer-felméréseket bemutató hivatalos oldalon – http://ec.europa.eu/public_opinion/whatsnew2010_en.htm – a szóban forgó a kutatásról semmilyen információ nem található.)

aránynövekedését értjük. A vallástalanodás folyamata tehát nem csak a vallástalanok, hanem a vallási hovatartozásukat fel nem vállalók számának a gyarapodását is jelenti. E két csoport vonatkozásában – miután arányuk a második világháború előtt még jelentéktelen volt – a posztmodern jelzőt is használjuk.

Adódik a kérdés, hogy melyik arányszám a legalkalmasabb ezeknek a folyamatoknak a kifejezésére. Az egyik leggyakrabban használt mutató a *százalékpontban mért létszamarány-változás*, amely elsősorban egy adott egyház demográfiai súlyának az összlakossághoz viszonyított változását érzékelteti. Például a reformátusok lakossági aránya 2001–2011 között négy százalékponttal (16%-ról 12%-ra) csökkent. A *százalékban mért létszamarány-változás* az adott felekezet összlakosságán belüli demográfiai súlyának az aránymódosulását mutatja, más szóval a vallási mobilitási mutatók (be-, ki- és áttérési ráta) alakulásának az egyenlegéről, azaz a „vegytisztá” szekularizáció mértékéről ad képet, minimalizálva az olyan alapvető demográfiai mutatók hatásait, mint a természetes szaporulat vagy a vándorlási egyenleg. (A minimalizálás azért nem lehet teljes mértékű, mert a születési, mortalitási és vándorlási mutatók *felekezetközi* eltérései miatt – amelyek egyébként sokkal inkább az eltérő földrajzi, társadalmi, gazdasági, stb. jellemzőkből, mintsem önmagából a felekezeti kultúrából adódnak – korlátozott mértékben az alapvető demográfiai mutatók hatása is érvényesül.) Az elsőként említett mérőszámhoz hasonlóan a *százalékban mért létszám-változás* is gyakran használt mutató, a szekularizációs tendenciák mérésére azonban nem alkalmas, ugyanis itt már az említett alapvető demográfiai folyamatok – konkrétan az általános magyarországi népességfogyatkozás – is befolyásolják az értékeket. (Ezért az előző mutatóhoz képest a felekezetek nagyobb arányú fogyatkozását tükrözik, legalábbis hazai vonatkozásban.) Ez az arányszám inkább belső egyházi használatra bizonyulhat célszerűnek, olyan ügyekben, amelyekben fontos jelentőséget kap a hívek abszolút száma.

Az alábbi táblázatban a felekezetek és a posztmodern csoportok népességének országos szintű változásait ismertetjük az említett mutatók szerint.

1. táblázat: Felekezetek különböző mutatók szerinti demográfiai változása 2001–2011 között

	Katolikus	Református	Evangelikus	Vallástalan	Rejtőzködő
Létszamarány-változás (százalékp.)	-15,5	-4,3	-0,8	3,6	16,3
Létszamarány-változás (százalék)	-28,5	-27,1	-27,6	25,0	150,8
Létszámváltozás (százalék)	-30,3	-28,9	-29,5	21,8	144,4

Főbb strukturális jellemzők

Táblázatunk a felekezetek lakosságarányát mutatja a fővárosban és az egyes településtípusok összesített népességében. A „városok” kategóriában látható értékek nem foglalják magukba Budapest és a megyei jogú városok adatait.

2. táblázat: A fővárosi, valamint az egyes településtípusokhoz tartozó lakosság százalékos felekezeti megoszlása 2001-ben és 2011-ben

	Katolikus		Református		Evangélikus		Vallástalan		Rejtőzködő	
	2001	2011	2001	2011	2001	2011	2001	2011	2001	2011
Budapest	47,1	29,9	12,6	8,5	2,6	1,8	19,5	22,9	16,1	33,9
Mjv-k (Bp.nélkül)	51,9	35,2	13,4	9,3	3,2	2,2	19,1	21,5	11,2	30,0
Városok	51,6	37,1	17,6	12,9	2,7	2,2	16,3	19,1	10,6	26,9
Községek	61,8	48,5	17,7	13,6	3,2	2,4	8,2	12,3	8,1	21,7
Országos	54,5	38,9	15,9	11,6	3,0	2,2	14,5	18,2	10,8	27,2

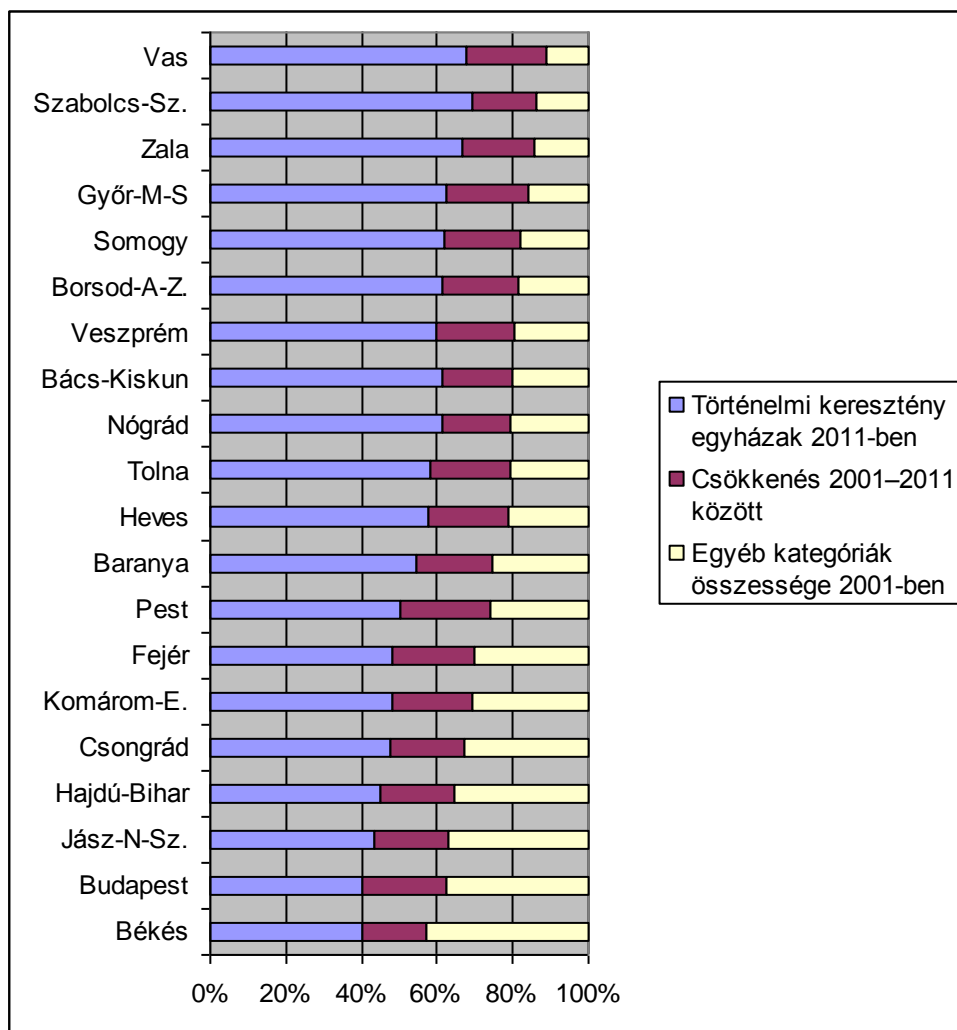
A táblázatból jól látszik, hogy a falvakban a felekezetek általában magasabb arányt képviselnek, mint bármely másik kategóriában. A három történelmi keresztény egyház híveinek összesített aránya egyébként 2001-ben a Vas megyei, 2011-ben pedig a Szabolcs megyei községekben érte el a legmagasabb átlagértéket (93, illetve 77%). Ezzel szemben a két posztmodern attitűdnek ma már a városok adják a fő bázisát: a fővárosban és a megyeközpontokban a lakosság több mint fele, míg a községeknek csupán egyharmada tartozik e két csoportba.

Kifejezetten figyelemre méltó a szekularizáció fővároson belüli lefolyása. A keresztény lakosság aránya mindkét népszámlálási évben Buda polgári kerületeiben volt a legmagasabb. Amíg azonban a millennium idején még a négy hagyományos munkáskerület (Kőbánya, Csepel, Újpest és Angyalföld) képezte az elvallástalanodás fő gócpontjait, tíz évvel később már a Nagykörúton belüli pesti belváros vált a szekularizáció elsősorú színterévé. A vallástalanodás a „cityben” volt a legintenzívebb: míg 2001-ben az V. kerület lakosságának még 65%-a, addig 2011-ben már csak 36%-a kötődött a három nagy keresztény egyház valamelyikéhez, s ezzel az öt legvallásosabb kerület egyikéből az öt legszekularizáltabb közé került.

Ami a posztmodern csoportok területi megoszlását illeti, a vallástalanok mindkét népszámlálás során az említett munkásövezetekben mutatták fel a legmagasabb arányt. Ezzel szemben a rejtőzködők területi eloszlása 2001-ben semmilyen rendezettségét nem mutatott, míg 2011-ben már kifejezetten a belső kerületekre összpontosult. A fővárosban élő vallástalanok és a rejtőzködők aránysorrendjének megfordulását pedig a fenti táblázatból már kiolvashattuk. Az eddigi nyílt „külvárosi” vallástalanság helyett tehát mára a „belvárosi” rejtőzködés vált Budapesten a szekularizáció domináns magatartásmodelljévé, vagyis a mennyiségi változások mellett a folyamat belső struktúrája is megváltozott, hasonlóan egyébként az ország legtöbb megyéjéhez.

A vallástalanodás területi dinamikájával kapcsolatban érdekes szabályszerűséget tapasztalhatunk, ha megyei szinten vizsgáljuk a történelmi keresztény egyházakhoz tartozók fogyasztási arányszámait.

2. ábra: A nagyegyházak híveinek százalékpontban mért csökkenése megyénként 2001–2011 között

A kék és a bordó színnel jelölt szakaszok együtt adják a nagyegyházak híveinek 2001-es helyi arányszámait, s ezek csökkenő sorrendje szerint láthatók az ábrán az egyes megyei adatok. Az „egyéb kategóriák összessége” a vallástalanok, a rejtőzködők és az egyéb felekezetűek 2001-es összesített arányát jelenti.

Mint látjuk, a történelmi nagyegyházak hívei különböző arányt képviselnek az egyes megyékben, viszont az a népesség, amely a két census között elhagyta az említett felekezeteket, minden esetben az egyes megyék összlakosságának nagyjából azonos hányadát, mintegy 20%-át fedik le (országos átlag: 20,7%), függetlenül a vallásosság helyi szintjétől és a felekezeti összetételtől. (Vagyis lényegtelen, hogy mekkora a vallástalanok/rejtőzködők, illetve a katolikusok/reformátusok/evangélikusok aránya, a távozók aránya gyakorlatilag konstans.) Minél kisebb volt tehát a 2001-es népszámláláskor egy megyében a keresztények aránya, annál nagyobb demográfiai veszteséget szenvedtek el a következő tíz évben saját eredeti létszámukhoz viszonyítva. A keresztény lakosságnak ez a fűnyíróelv szerinti aránycsökkenése azt jelenti, hogy a szekularizáció 2001–2011 között már egyenletes mértékben zajlott az országban, s az elvallástalanodás területi különbözőségei a korábbi évtizedekben alakultak ki.

Magterületét tekintve a főváros és Békés megye, nagyobb földrajzi léptékben pedig a központi térség (értéksorrendben: Budapest, Komárom-Esztergom, Fejér, Pest) és a Délkelet-Alföld (Békés, Jász-Nagykun-Szolnok, Hajdú-Bihar, Csongrád) képezi az elvallástalanodás két fő területi epicentrumát. E két térségben azonban egymástól teljesen eltérő szekularizációs modellek honosodtak meg. Budapest esetében nyugodtan hivatkozhatunk az urbanizált társadalmakat jellemző modernizációs trendek következményeire, a perifériának számító Békés megye, illetve Dél-Alföld vonatkozásában azonban értelemszerűen kizárható egy ilyen oksági összefüggés. További, immár a 2011-es népszámlálás során kikristályosodott különbözőség, hogy a posztmodern csoportok erősrendje a két gócterületen eltérően alakul: míg a fővárosban és környékén – az országos tendenciáknak megfelelően – a rejtőzködők, az említett alföldi megyékben a vallástalanok érték el magasabb arányt.

Ezen a ponton kell megemlítenünk egy, az evangélikusok részéről érkezett észrevételt: az ország legvallástalanabb térségének tekinthető Kelet-Békésben az egyházi nyilvántartásban szereplő személyek száma meghaladja, míg Nyugat-Békésben és más megyékben alulmúlja a népszámlálásban rögzített lutheránusok számát,⁷ vagyis az első esetben nem a kultúrkeresztény attitűd, hanem annak ellenkezője, az egyházi kötődés indokolatlan megtagadása volt jellemző a személyes adatközlés során. A deklarált vallástalanság tehát ez esetben a rejtőzködő magatartás funkcióját látja el. A jelenség vélhetően történelmi okra vezethető vissza: a térségben, s azon belül a Viharsarokban az átlagosnál drasztikusabban érvényesült a kommunista antiklerikális politika, ami nem csak az imént leírt megfigyelésre, valamint – az evangélikus hívek körén túlmutatva – a vallástalanoknak a rejtőzködők feletti dominanciájára, hanem általában az erőteljesebb délkelet-alföldi szekularizációra is magyarázatul szolgálhat.⁸

A népszámlálási eredmények egyik legnagyobb talánya a vallásukról nem nyilatkozók 2,7 milliós tömegének, s ezen belül az elmúlt tíz évben rejtőzködővé váltaknak a tényleges hovatartozása. Bár a kérdésre nem adható egzakt válasz, a térségben találunk részben hasonló példát: Csehországban 2001–2011 között a vallástalanok aránya 59%-ról 34%-ra csökkent, a rejtőzködőké pedig 9%-ról 45%-ra nőtt. Ez esetben egyértelmű, hogy a rejtőzködők újabb tömege – a tovább erodálódó katolikus egyház mellett – a vallástalanok csoportjából érkezett, Magyarországon azonban egy enyhe emelkedést leszámítva nem változott jelentősen a vallástalanok aránya, ezért nem bizonyítható a csehországi történet ismétlődése. A hívek posztmodern csoportokba történő átvándorlásának, valamint a két posztmodern csoportba tartozók egymás közötti kölcsönös átjárásának a lehetőségét feltételezve több mobilitási forgatókönyvet is alkothatunk, amelyek felsorolásától most eltekintենek. Ugyanakkor az a tény, hogy a felekezethez nem tartozók száma és földrajzi eloszlása – a rejtőzködőkkel ellentétben – tíz év alatt csak keveset változott, azt a verziót valószínűsíti, hogy a létszámbeli és geográfiai stabilitás szociológiai stabilitással párosul, vagyis az elmúlt évtizedben eltűnt hívek nagy része nem a vallástalanok, hanem a rejtőzködők csoportját gyarapította, és fordítva: a rejtőzködővé vált tömegek nagy része elsősorban a korábbi hívők köréből került ki. Ez a sajátos forgatókönyv azonban nem zárja ki, hogy a hovatartozásukat titkolók egy része időközben ténylegesen is vallástalanná vált. Miután a válaszmegtagadók tömege egy információs fekete lyukat képez, az egyházak és a szekularisták egyaránt megtehették, hogy saját szempontjaik szerint értelmezzék az elmúlt tíz év vallásstatisztikai eseményeit. Mint

⁷ Népszámlálás: „A mostani adatok a ténylegesen gyakorolt vallásra vonatkoznak” – interjú Andorka Árpád egyházkerületi másodfelügyelővel. *Evangélikus.hu*, 2013. április 16.

<http://www.lutherania.lutheran.hu/népszámlálás-interjú-andorka-árpád>

⁸ Czente Miklósnak, az Evangélikus Országos Levéltár igazgatójának hipotézise. Köszönet a személyes közlésért.

említettük, a magunk részéről a rejtőzködők számának ilyen mértékű emelkedését az elvallástalanodás egyik fő indikátoraként értékeljük. A rejtőzködők beazonosíthatóságának lehetőségeire pedig az alábbiakban még visszatérünk.

A társadalmi tényezők oksági szerepe

A legfontosabb változók tekintetében Magyarországon is a jól ismert szabályszerűségek érvényesülnek: a hívek általában magasabb arányt képviselnek a falvakban, az idősebb korcsoportokban és az iskolázatlanabbak körében. A trendadatokból azonban látható, hogy egy általános kiterjedésű folyamatról van szó, s noha szociológiailag elkülöníthetők a szekularizáció vezető csoportjai, a vallás eróziója minden társadalmi szegmensben érzékelhető. Ugyanakkor a részletes adatsorokból az is világossá válik, hogy a tankönyvi tételek csak nagyvonalakban érvényesek: az elvallástalanodás sokszor a várttól eltérő csatornákon és szabályszerűségek mentén zajlik.

Életkor

Az egyes felekezetek demográfiai magatartásának sajátosságait már többen elemezték (PEZENHOFFER, 1922; KARNER, 1931; FÜLEP, 1984; PRAZ, 2009), azonban az általuk vizsgált korszakhoz, vagyis a 20. század elejéhez képest a vallásnak a népesedésben játszott oksági szerepe mára teljesen elhalványult, s felekezeti hovatartozástól függetlenül a posztmodern értékek lettek meghatározóak, ahogy azt Van de Kaa (2002) a második demográfiai átmenet elméletében leírta. Az itt vizsgált egyházak és a két posztmodern csoport jelenlegi korfái tehát nem azért érdekesek, mert esetleg megmutatják az egyes felekezetek demográfiai magatartásának különbözőségeit – a leírtakból következően: nem mutatják –, hanem mert visszatükrözik az egyes életkorcsoportok vallásosságát. Másképp fogalmazva: a felekezeti korfák közötti lényegi különbségek nem az elveszületési, halálozási vagy vándorlási mutatókból, hanem a korcsoportok eltérő szekularizációs hajlandóságából adódnak. Már a 2001-es népszámlálás hivatalos honlapján elhelyezett korfák is megmutatták, hogy a történelmi keresztény egyházak a magyarországi lakosság egészénél is elöregedettebbek, míg a vallástalanok és a rejtőzködők jobb generációs tartalékokkal rendelkeznek.⁹ A felekezetekről való lemorzsolódás tehát erőteljesebb a fiatalok, mint az idősebbek körében, és fordítva: a két posztmodern csoportnál a fiatalok beáramlása némileg kompenzálja a természetes népességcsökkenésnek a korfákra gyakorolt hatásait. Távlatilag mindez elkerülhetetlenül a vallásos lakosság kisebbségbe kerüléséhez vezet, ahogy az a 40 év alattiak esetében – mint alább látni fogjuk – már meg is történt.

Soron következő táblázatunk a nagyegyházak, a két posztmodern társadalmi csoport, valamint az összlakosság utánpótlási bázisának nagyságát, illetve elöregedtségét, vagyis a 30 év alattiak és a 60 év feletti arányát mutatja a két utolsó népszámlálási évben.¹⁰

⁹ <http://www.nepszamlalas2001.hu/hun/kotetek/05/korfa.html>

¹⁰ Az utánpótlási bázis legelfogadottabb mérőszáma a 15 éven aluliak aránya, azonban a vallások esetében – tekintettel arra, hogy a ki- és áttérések jelentős hányada az ifjúkorra esik – érdemes az érett felnőttkor kezdetéig kitolni a korintervallumot.

3. táblázat: 30 év alattiak és 60 év felettiak százalékaránya az egyes felekezeti csoportokban a két utolsó népszámlálás idején

	Katolikus		Református		Evangélikus		Vallástalan		Rejtőzködő		Összlak.	
	2001	2011	2001	2011	2001	2011	2001	2011	2001	2011	2001	2011
30 alatt	34,7	27,7	33,0	28,4	30,3	26,0	57,7	41,9	45,6	36,4	38,8	32,9
60 felett	23,8	30,2	25,6	31,0	29,6	34,9	6,1	12,1	12,2	17,5	20,4	23,5

Szembetűnő, hogy a nagyegyházak utánpótlási bázisa alulmúlja, előregedettsége pedig meghaladja az országos átlagot, míg a két posztmodern kategóriában ennek ellenkezője tapasztalható. A két népszámlálás között egyébként mindegyik felekezetben megfordult a fiatalok és az idősek arányának értéksorrendje – az utóbbiak javára –, míg a posztmodern csoportok körében ez a demográfiai fordulat egyelőre távolinak tűnik. A csoportok eltérő előregedettségében azonban nem csak az egyes korcsoportok szekularizációs hajlandósága játszik szerepet. A vallástalanok esetében például a magas utánpótlási arány valójában egy relatív mutató, amely az idősebb korcsoportok alacsony szintű jelenlétére vezethető vissza, vagyis arra a tényre, hogy az 50 év felettiak már a 2001-es népszámlálás során is nagyobb arányban döntöttek a válaszmegtagadás lehetősége, mint a felekezeten kívüliség megvallása mellett. A legrosszabb kormegoszlást felmutató evangélikusok esetében pedig jelentős szerepet játszik a területi megoszlás: a lutheránusok földrajzi koncentrációja a legvallástalanabb megyében, Békés megyében a legerőteljesebb, így a térségben lezajló erőteljes szekularizáció őket országos szinten is érzékenyen érinti.

A hívek folyamatos lemorzsolódásának folyamata, valamint az életkor ebben játszott szerepe hitelesen csak az egyes évjáratcsoportok (kohorszok) felekezeti kötődésének nyomon követésével térképezhető fel. Miután 1949 után és 2001 előtt a hazai népszámlálásokon nem kérdeztek rá a vallásra, csak az utolsó két census adatait tudjuk összehasonlítani. A népszámlálási adatközlések különbözőségeiből¹¹ adódóan csupán három, egyenként 10 évjáratot átfogó, és egy fiatalabb, 15 évjáratot átfogó kohorsz adatait tudtuk összerendezni.¹² Az első táblázat a két népszámlálási évben mért felekezeti megoszlásokat mutatja, a második pedig azt, hogy a szóban forgó idő alatt hány százalékkal változott a 2001-es arányszám. Mint említettük, az utóbbi mutató lényegében kiiktatja az általános népességcsökkenés hatásait, és a vallási mobilitásra koncentrál.

4. táblázat: Évjáratcsoportok százalékos felekezeti megoszlása 2001-ben és 2011-ben

	Katolikus		Református		Evangélikus		Vallástalan		Rejtőzködő	
	2001	2011	2001	2011	2001	2011	2001	2011	2001	2011
1951-1960	55,0	41,9	15,8	11,9	2,8	2,2	13,7	16,0	11,6	26,5
1961-1970	52,4	37,2	14,9	10,9	2,5	1,9	16,3	18,9	12,3	28,9
1971-1980	49,2	33,3	13,2	9,7	2,4	1,8	20,7	22,4	13,1	30,6
1981-1995	49,6	33,7	14,0	9,9	2,4	1,7	20,9	22,2	12,1	30,4
Orsz.átlag	54,5	39,0	15,9	11,6	3,0	2,2	14,5	18,2	10,8	27,2

¹¹ Míg a 2001-es census adatközlésében öt éves bontásban, tíz évvel később már csak 10 és 15 éves intervallumokban adták meg a felekezeti korcsoportokat.

¹² A kohorszok születési évszámainak meghatározásakor – az összehasonlíthatóság érdekében – a népszámlálásokat a tényleges eszmei időpont helyett az adott év január 1-jére datáltuk.

5. táblázat: Az egyes vallási kategóriákba tartozó kohorszok korcsoportos létszamarányának százalékbán mért változása 2001–2011 között

	Katolikus	Református	Evangélikus	Vallástalan	Rejtőzködő
1951-1960	-24,0	-24,4	-22,8	16,8	128,1
1961-1970	-29,0	-27,0	-26,1	15,7	134,1
1971-1980	-32,3	-26,7	-25,2	8,0	132,7
1981-1995	-32,1	-28,9	-29,3	6,0	151,8
Orsz.ált.	-28,5	-27,1	-27,6	25,0	150,8

A vallásukat elhagyók aránya a vizsgált kohorszok mindegyikében jelentős, ez a hajlandóság azonban a fiatalabb évjáratoknál hangsúlyozottan erősebb, vagyis egy általánosan intenzív, de korosztályi alapon gyorsuló társadalmi szekularizációról beszélhetünk. Ugyanakkor látnunk kell azt is, hogy az életkorral erősödő elvallástalanodás szabályszerűsége az 1980 után születettek már nem érvényes, sőt a legfiatalabb kohorsz esetében – igaz, összesen csak négy ezrelékkal – még vissza is esett a szekularizálódás mértéke. Miután az elvallástalanodás ütemének állandósulása összesen 25 évjáratot érint, trendszerű jelenségről beszélhetünk, ami azonban értelemszerűen nem a szekularizáció leállásának, hanem csak a lemorzsolódási ütem állandósulásának a lehetőségét hordozza magában.

Ami a két posztmodern csoport létszámváltozásait illeti, a vallástalanok esetében a fiatalabb évjáratok felé haladva folyamatosan csökken, míg a rejtőzködőknél ugyanezen irányban nő az egyes kohorszok gyarapodási üteme. Ez a tendencia azonban relatív, és a szekularizáció dinamikája mellett nagyban függ a 2001-es korcsoportos arányszámok értékeitől. Ami lényeges, hogy az elvallástalanodás ütemének a legfiatalabb kohorsznál tapasztalható stabilizálódása mindkét posztmodern kategóriában az értékek egyfajta telítettségét eredményezi, ami a vallástalanoknál 20%, a rejtőzködőknél 30% körüli létszamarányt jelent.

Iskolázottság

Mára közkeletűvé vált az a vallásszociológiai tétel, miszerint a szekularizáltság szintje pozitív korrelációt mutat a társadalmi pozícióval (SZÁNTÓ, 1998). A tétel gyakorlati érvényesülését vizsgálva – az egyszerűsítés érdekében – a végzettséget tettük meg a társadalmi pozíció alapvető indikátorának. Táblázatunk azt mutatja, hogy az egyes végzettségi szintek hogyan befolyásolták a vallásos és a posztmodern csoportok megoszlását. Az átláthatóság érdekében a népszámlálási adatközlésben feltüntetett öt végzettségi szintet három, a vizsgált felekezeteket pedig egyetlen kategóriába vontuk össze.

6. táblázat: Végzettségi csoportok százalékos megoszlása vallásosság szerint 2011-ben

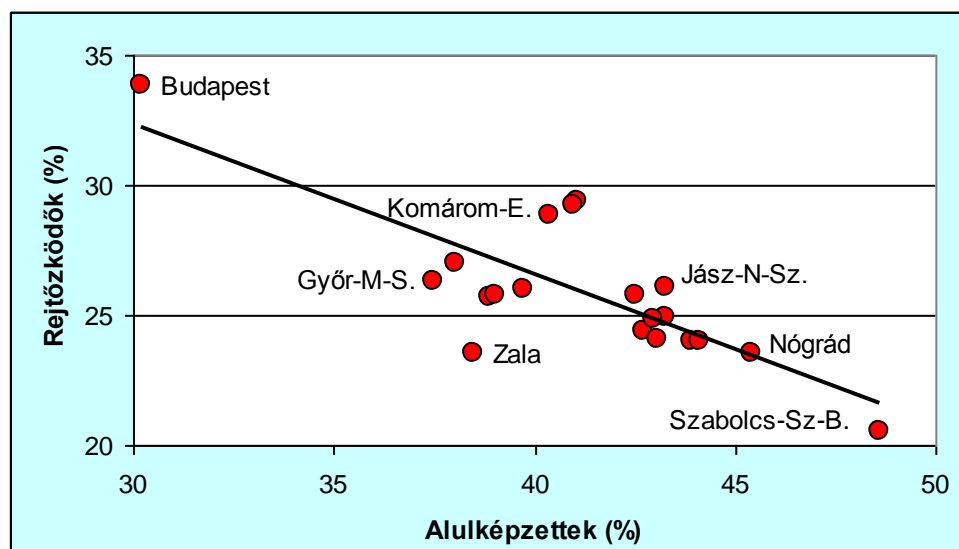
	Nagyegyházak	Vallástalan	Rejtőzködő
Nyolc általános osztály vagy kevesebb	55,4	17,2	25,6
Középiskola, szakmunkásképző, érettségi	51,1	18,5	28,7
Egyetemi vagy főiskolai diploma	50,1	20,1	27,2

A nagyegyházak összességét tekintve világosan kivehető a végzettség és a szekularizáció pozitív korrelációja. Bizonyos, a fenti táblázatban nem szereplő alcsoportok esetében azonban már nem érvényes ez a szabályszerűség. Az evangélikusok esetében például a lakossági

számarány a végzettségi szinttel együtt emelkedik. További érdekesség, hogy a vallástalanok körében az iskolázottság szekularizáló hatása valójában csak annak egyik alcsoportjánál, a deklaráltan ateistáknál érzékelhető: míg az alapfokú végzettségűek körében mindössze 6%-os a számarányuk, jelenlétük a diplomások körében már ennek hatszorosa, 3,6%. E csekély létszámú világnézeti szubkultúra nélkül azonban a vallástalanok minden végzettségi csoportban ugyanakkora arányt képviselnek (17%). Látható az is, hogy a rejtőzködők nem a diplomások, hanem a középfokú végzettségűek körében mutatják fel a legerősebb jelenlétet. Országos szinten tehát a szekularizáció a különböző iskolázottsági szinteket tekintve eltérő útvonalon zajlik: a középfokú végzettségűek esetében elsősorban a rejtőzködőknél, a diplomások esetében pedig a vallástalanoknál „tűnik el” – utóbbi esetben a deklaráltan ateisták „jóvoltából” – az egyvel alábbi végzettségi szinten még meglévő felekezeti többlet.

Megyei bontásban még ennyire sem találunk összefüggést a végzettség és a vallásosság szintjei között, ugyanis egyes régiókban semleges vagy egyenesen ellenkező irányú a két változó viszonya. Budapesten például, mint szó volt róla, az értelmiségi, polgári kerületekben magasabb, a hagyományos munkásövezetekben pedig alacsonyabb a hívek aránya. Az egyes végzettségi szintek, valamint a felekezetek és a posztmodern csoportok megyei értékeinek összehasonlítása során világos, értékelhető kapcsolatot csupán egyetlen esetben, az alacsony végzettségűek és a rejtőzködők vonatkozásában tapasztaltunk. Eszerint minél magasabb egy megyében a nyolc osztályt vagy annál kevesebbet végzetek aránya, annál kisebb a rejtőzködők jelenléte. (Az a hipotézis, amely a diplomások arányától tenné függővé a rejtőzködők jelenlétét, csak nagy szórással érvényesült, aminek oka, hogy nem a diplomások magas, hanem az alulképzettek alacsony aránya a vallásukat eltitkolók egyik fő karakterjegye.)

3. ábra: Alulképzettek és rejtőzködők százalékos megoszlása a fővárosban és a megyékben 2011-ben

$$y = -0,5797x + 49,774$$

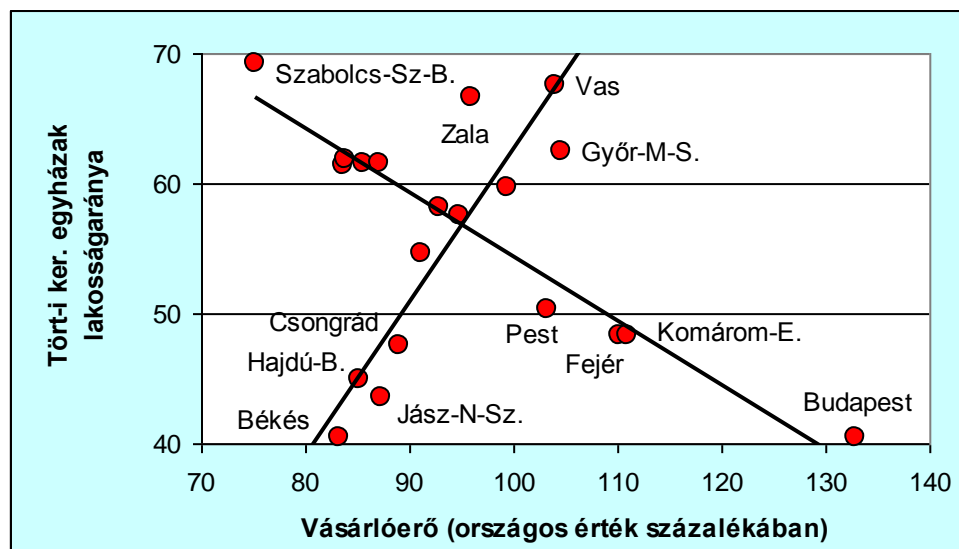
Összességében tehát elmondhatjuk, hogy az iskolázottság oksági szerepe – legalábbis az utolsó tíz év vonatkozásában – csak részlegesen és területi ellentmondásokkal terhelt igazolható. Ezen túlmenően azonban még az is felmerülhet, hogy az iskolázottság szekularizáló hatása csak egy látszólagos kapcsolat, amely mögött valójában a fiatalabb generációk erőteljesebb elvallástalanodása áll. Magyarországot ugyanis az utóbbi évtizedekben a gimnáziumi és az egyetemi/főiskolai oktatás tömegesedése jellemezte, aminek

következtében a közép- és felsőfokú végzettségűek körében a korösszetétel fiatalabbá válása, vagyis a szekularizáltabb csoportok beáramlása vált az uralkodó trenddé.

Vásárlóerő

A személyes anyagi viszonyok és a vallásosság kapcsolata kezdetektől fogva a szociológia kedvelt vizsgálódási területe. A magunk részéről a vásárlóerőt tekintjük a javakhoz való hozzáférhetőség, a személyesen megélt gazdasági helyzet leghitelesebb indikátorának. Korrelációs vizsgálataink során a GfK Hungária vásárlóerő-indexének 2011-es megyesoros adatait használtuk,¹³ amelyeket a három nagyegyház összesített fővárosi és megyei lakossági arányszámaival vetettünk össze ugyanabból az évből.

4. ábra: Vásárlóerő-index és a nagyegyházak százalékos lakosságaránya a fővárosban és a megyékben 2011-ben

$$y(1) = 1,1777x - 55,178$$

$$y(2) = -0,4921x + 103,55$$

A megyék X-alakban rendeződnek el a diagramon, amit két regressziós egyenessel tettünk szemléletesebbé. A diagraemelemek szóródását figyelembe véve, a vallásosság és a vásárlóerő területi mutatóinak egybevetésével négy különböző modellt határoztunk meg, az alábbiak szerint kategorizálva az egyes megyéket.

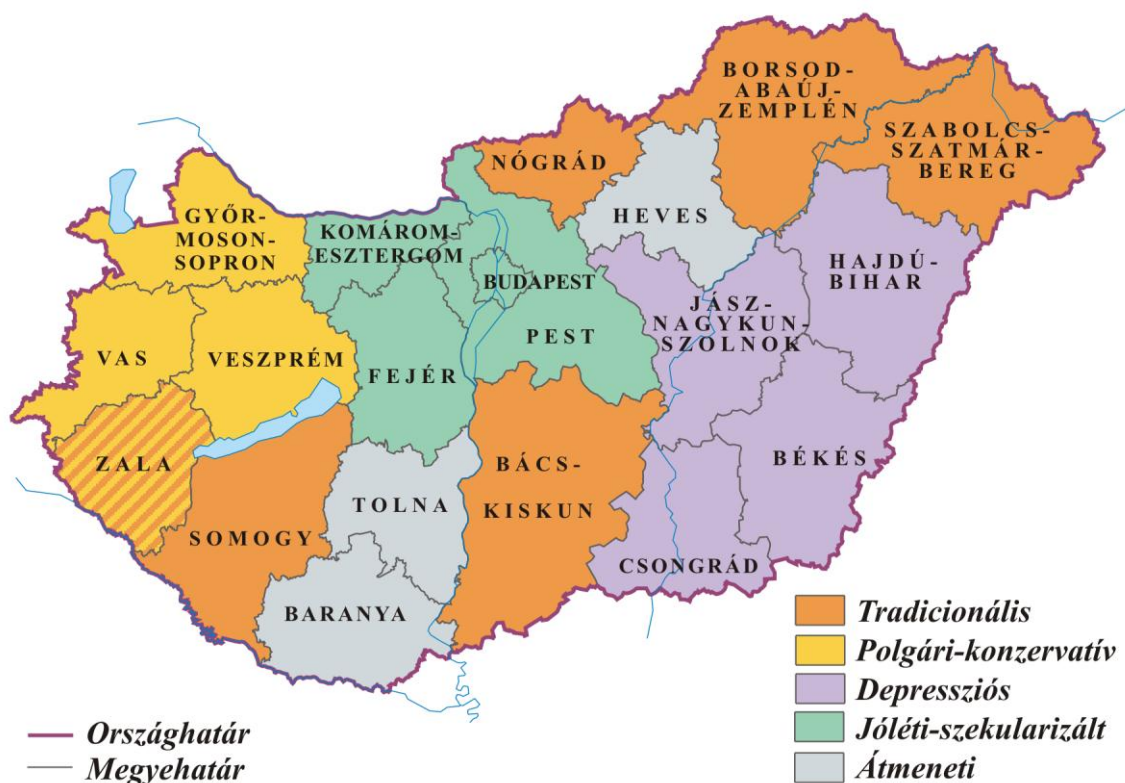
¹³ http://www.gfk.hu/imperia/md/content/gfk_hungaria/pdf/press_2011/press_hun/press_2011_10_27.pdf

7. táblázat: A vásárlóerő és a vallásosság viszonyrendszere

		Vásárlóerő	
		<i>Alacsony</i>	<i>Magas</i>
Vallásosság	<i>Alacsony</i>	Depressziós	Jóléti-szekularizált
	<i>Magas</i>	Tradicionális	Polgári-konzervatív

Amennyiben oksági viszonyt feltételezünk a két változó között – Weberrel ellentétben a gazdaság determináló hatását feltételezve –, az azt jelenti, hogy a társadalom a vallásosság vonatkozásában kétféleképpen, egymással ellentétes módon reflektál saját anyagi helyzetére. Egyik esetben a létbizonytalanság, másik esetben éppen a modernizációs hatás erősíti az elvállaltalanodást. Bizonyítékot azonban nem találtunk erre az oksági kapcsolatra. Ugyanakkor azt a lehetőséget, hogy a diagramelemek X-alakban történő elhelyezkedése a statisztikai véletlen műve lenne, az egyes modellekhez tartozó megyék földrajzi folytonossága cáfolja. Az alábbi térképen a négy modell területi elhelyezkedése látható.

5. ábra: A vallásosság területi sémái Magyarországon 2011-ben

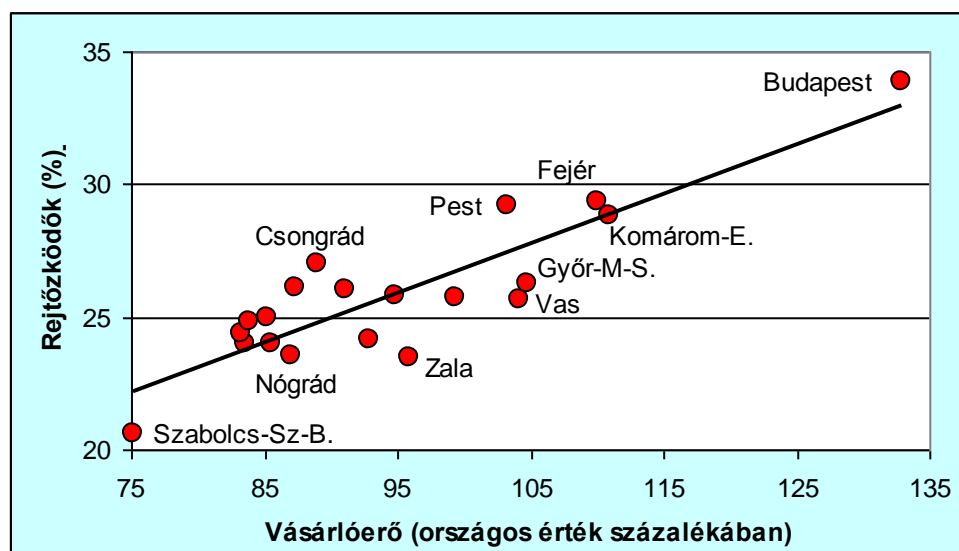

Tradicionálisnak nevezhetjük az észak-magyarországi és a déli, azon belül elsősorban dél-dunántúli megyéket, polgári-konzervatívnak a nyugati határ mentén fekvőket, depressziósnak az Alföld nagyobb, délkeletre eső részét, jóléti-szekularizáltak pedig a fővárost és annak

tágabb agglomerációját. Bár a kistérségi és települési sajátosságokat most nem vizsgáltuk, a jövőre nézve érdekes eredményeket hozhat majd a hasonló vásárlóerővel bíró, ám gyökeresen eltérő vallásossággal jellemezhető térségek – a Délkelet-Alföld és Észak-Magyarország, illetve a Közép-Dunántúl és Északnyugat-Magyarország – közötti különbségek további, akár terepkutatást is igénylő vizsgálata. A Békés megye kapcsán már említett feltételezhető történelmi okokon túl kulcsfontosságú lehet annak tisztázása, hogy ezekben a szociológiai határtérségekben mennyire mutathatók ki a tradicionális társadalmakra jellemző ismérvek (TÖNNIES, 2002; GEREKEN–TOMKA, 2000), továbbá mennyire játszik szerepet a vallásosság területi sajátosságainak kialakulásában a társadalomföldrajzi határvonalakat áthidaló diffúzió jelensége.

A pontdiagramos elemzést a nagyegyházak hívei mellett a két posztmodern csoportra is kiterjesztettük. A vallástalanok esetében a diagramelemek ugyancsak X-alakban rendeződnek el, és az egyes diagramelemek is az elvárható értékpozíciókat foglalják el. A rejtőzködők esetében viszont a megyék egészen más elrendeződést mutatnak, amint azt a soron következő diagram is mutatja.

6. ábra: Vásárlóerő-index és a rejtőzködők százalékos lakosságaránya a fővárosban és a megyékben 2011-ben

$$y = 0,1876x + 8,0663$$

Az ábrából világosan kivehető a vásárlóerő nagysága és a rejtőzködők arányszáma közötti pozitív korreláció. Az összefüggés nem meglepő, hiszen az alulképzettek és a rejtőzködők viszonyának koordináta-diagramos vizsgálatakor is hasonló elrendeződést kaptunk, csak éppen fordított előjellel, márpedig a két ábra független változói – az alulképzettek aránya és a vásárlóerő – közötti negatív korreláció közismert, statisztikailag igazolható tény.

Politikai hovatartozás

Magyarországon a valláshoz való személyes viszonyulás fontos identitásképző tényező, és lényeges szerepet játszik az egyén politikai önbesorolásában. Ezért a politikai meggyőződés és a vallási attitűdök közötti átfedések vizsgálata logikus és szükséges eljárás. A vizsgálódások előtt három hipotézist állítottunk fel:

1. Minél magasabb valahol a történelmi egyházakhoz kötődő hívek összességének aránya, annál erősebb a jobboldali szavazók jelenléte.
2. A vallástalanok esetében a baloldaliak/liberálisok irányában érvényesül pozitív korreláció.
3. Minél magasabb egy megyében a baloldali és liberális szavazók aránya, annál erősebb a rejtőzködők jelenléte.

A fentiek megfogalmazásakor axiómának tekintettük, hogy az identitás befolyásolja az attitűdöt, illetve az erősebb identitáselem a gyengébbet. Az első két hipotézis esetében tehát a valláshoz való viszony okként, a politikai attitűd pedig okozatként jelenik meg, míg a harmadik hipotézis esetében fordított az oksági viszony. A rejtőzködés ugyanis – a vallásossággal ellentétben – nem identitáselem, hanem alkalmi attitűd, vagyis itt a politikai kötődés határozza meg a népszámláláskor adott választ. Ennek feltételezett okait alább részletezzük. Az adatokat ezúttal is megyei szinten elemeztük (két esetben diagrammal illusztrálva az eredményeket); a politikai attitűdöket a népszámlálás eszmei időpontjához legközelebb álló 2010-es országgyűlési választás megyei pártlistás szavazatai alapján határoztuk meg.¹⁴ A komplett jobb- és baloldalon belül két-két alcsoportot is elkülönítettünk: a mérsékelt és a radikális jobboldalt, illetve a „klasszikus” baloldalt és a liberálisokat, mindegyik kategóriához hozzárendelve a megfelelő pártok szavazóit.¹⁵

Az első hipotézis vonatkozásában vizsgálódásaink beigazolták az előfeltevéseket: a felekezeti kötődés szintje korrelációt mutat a jobboldali szavazatok arányával. Érdekes, hogy a jobboldalon belül a radikális jobboldali szavazóknál már nem mutatható ki ilyen összefüggés, aminek két oka lehet: egyrészt szavazóik nagy részét a szekularizáció által érintettebb fiatal korosztályok adják, másrészt a radikális jobboldali eszmevilágban sokkal nagyobb hangsúlyt kap a nemzeti, mint a keresztény identitás.

A vallástalanok és a balliberális szavazók viszonylatában már jóval gyengébb a korreláció, mint a vallásosak és a jobboldaliak esetében. Ennek oka a vallásosság és a politikai hovatartozás közötti aszimmetria: amíg a felekezeti kötődés az esetek nagy részében automatikusan jobboldali beállítottságot generál, a jobboldaliakat is érintő szekularizáció miatt a vallástalanok tömege nagyobbá, de politikailag sokszínűvé vált. Ráadásul a jobboldal a szavazatmaximalizálás jegyében jelentős számú baloldalt és el nem kötelezettet – s ezáltal számos nem-hívót – is sikeresen megszólított, míg ennek fordítottja a magyar közéletben nem érzékelhető.

A harmadik hipotézis tartalma némi indoklásra szorul. A rejtőzködő magatartás esetében mindenekelőtt a racionális mozgatórugókat kerestük. Három lehetséges magyarázatot találtunk: (1.) a vallásra vonatkozó kérdés túlzottan személyes jellege, (2.) az adatszolgáltatástól való tartózkodás vagy félelem, (3.) a válaszmegtagadás – ez esetben egyébként törvény adta – aktusának politikai megnyilvánulásként, ellenzéki önkifejezésként való értelmezhetősége. Ugyanis az állam lényeges információktól való megfosztása, a jobboldali szimpatizánsnak tekintett történelmi keresztény egyházak súlyának ily módon való

¹⁴ Noha a helyhatósági választások időben közelebb esnek a 2011-es cenzushoz, ebben az esetben a pártszempontokat sokszor felülíró helyi érdekek erőteljes jelenléte, valamint a független indulók magas száma miatt választói részről kevésbé érvényesültek az ideológiai preferenciák.

¹⁵ Jobbközép irányultságúnak tekintettük a Fidesz–KDNP, radikális jobboldalinak a Jobbik és a MIÉP, baloldalinak az MSZP, a Munkáspárt és az MSZDP, liberálisnak pedig az LMP szavazóit. Az MDF-re adott voksokat – a választói célcsoport nehéz beazonosíthatósága miatt – nem vettük figyelembe, azonban a párt 2,7%-os országos eredménye miatt ez nem okozott torzítást.

csökkentése – utóbbi vonatkozásban esetleg a hatalom legitimitáscsökkentésének szándékától is vezérelve¹⁶ – egyfajta büntető gesztusnak is tekinthető. A politikai motiváció azonban csak akkor reális lehetőség, ha biztosan kizárhatjuk, vagy legalábbis minimalizálhatjuk a másik két – egymással rokon – indíték, az adatszémérmesség és az információszolgáltatástól való idegenkedés lehetőségét.

Ennek megítélésében egy valamivel kisebb, de szintén jelentős rejtőzködő csoport, a nemzetiségi hovatartozásukat titkolók közel másfélmillió tömege „segített” bennünket. A két rejtőzködő csoport között ugyanis jelentős az átfedés: a mindkét kötődésüket eltitkolók csoportja adja az ismeretlen vallásúak 48%-át és az etnikai rejtőzködők 96%-át, vagyis gyakorlatilag az utóbbiak teszik ki a vallásukról nem nyilatkozó sokaság mintegy felét. Ezért az etnikai rejtőzködés indítékainak megismerése a felekezeti rejtőzködők motivációinak a feltárását is segíti.

A kérdés immár az, hogy mennyire reális a nemzetiségüket eltitkolók részéről az adatszolgáltatástól való félelem. Bár egy jogállamban az ilyen aggodalmaknak nincs létjogosultsága, a szóban forgó attitűdöt szociológiai realitásként kezeltük, és – etnikai adatokról lévén szó – egyéb lehetőség híján a kisebbségi létállapotot határoztuk meg a racionálisan/mentálisan megokolható fenntartások kritériumaként. Ami a nemzetiségi megoszlás alakulását illeti, a magukat magyarnak vallók aránya a két census között 91%-ról 80%-ra csökkent, míg a kisebbségeké 3,5%-ról 6%-ra, a rejtőzködőké pedig 5,5%-ról 14%-ra nőtt. Az utóbbiak etnikai megoszlását nem ismerjük, a többségüket alkotó „újak” tömege azonban nagyságrendileg beazonosítható. Az könnyen kiszámítható, hogy elenyésző közöttük a külföldi állampolgárok aránya.¹⁷ Ha elsősorban nemzetiségiék döntöttek a hovatartozásuk eltitkolása mellett – ami Közép-Európában nem ritka –, az azt jelenti, hogy Magyarországon tíz év alatt mintegy két-háromszorosára nőtt a nemzetiségek összaránya, ami az etnikai reprodukciós képességek¹⁸ ismeretében irreális lehetőség. A cigányság létszámával kapcsolatos bizonytalanságok, valamint az identitás-megvallástól való nagyarányú tartózkodásuk okán kézenfekvő, hogy jelentős részben romákat feltételezzünk az etnikai rejtőzködők mögött. Az iskolázottsági adatok összevetése alapján azonban ezt az eshetőséget is kizárhatjuk.¹⁹ Realitása tehát egyedül annak van, hogy a nemzetiségi hovatartozásukat az utolsó népszámláláson eltitkolók nagy része előző alkalommal még a magyar többséghez sorolta magát, amit a rejtőzködők és a magukat jelenleg is magyarnak vallók iskolázottsági mutatóinak szinte tökéletes egyezése is valószínűsíti.

¹⁶ Egyének sokaságának a leírt sémák szerinti gondolkodásmódját természetesen lehetetlen bizonyítani. Létezik azonban példa a népszámlálási eredmények ilyen jellegű értelmezésére: „A laza és formális kötődésű polgárok hatalmas mértékben és ütemben válnak le tehát végleg egyházaikról, és ez alaposan érinti a klerikális kurzus legitimitását.” (Révész Sándor: *Biszkú, a katolikus. Népszabadság*, 2013. április 4.)

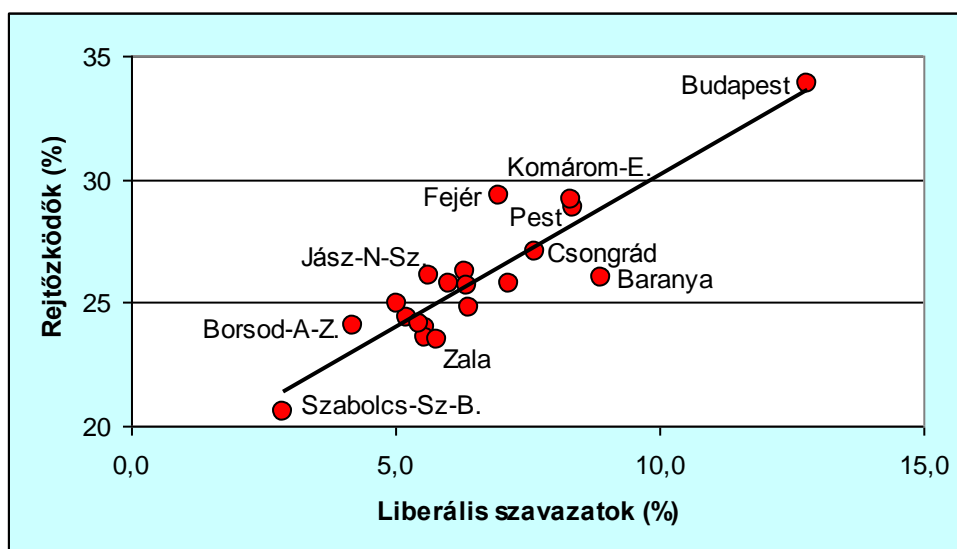
¹⁷ A népszámlálási adatközlésben csak a magyarok és az őshonos nemzetiségek állampolgárság szerinti megoszlásáról találunk adatokat, a nem őshonos kisebbségek és az etnikai rejtőzködők ebben a táblázatban nem szerepelnek. A külföldi állampolgárok teljes létszámának ismeretében azonban könnyen kiszámítható, hogy a nem őshonos kisebbségek és a rejtőzködők együttesen több mint másfél millió tömegén belül mindössze 56 ezer a külföldi állampolgárok száma, ráadásul ezek nagy része feltételezhetően az előbb említett csoportban található.

¹⁸ Az etnikumok három módon növelhetik a lakosságon belüli arányukat: a többségnél magasabb természetes szaporulattal, disszimiláció, illetve originál többségi asszimilálása révén, valamint az azonos etnikumúak migrációja által. A szóban forgó aránynövekedéshez szükséges disszimilációnak Magyarországon sem a potenciális bázisa, sem a lélektani háttere nem adott, a cigányságot leszámítva pedig nem tudunk olyan kisebbségről, amelynek természetes szaporulata jelentősen meghaladná a többségét. (A migráció szerepe, mint fentebb kiderült, esetünkben eleve tárgytalan.)

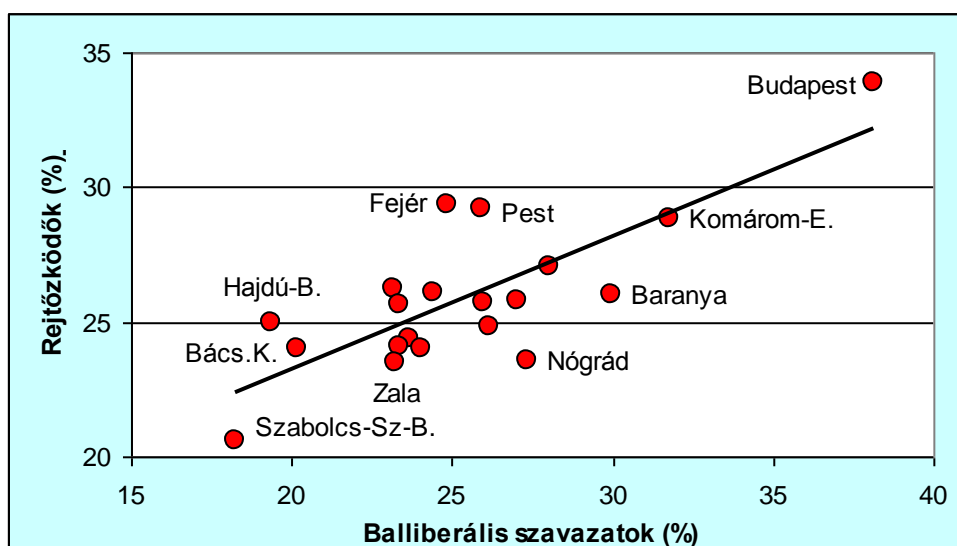
¹⁹ Az alulképzettek aránya az etnikai rejtőzködők, valamint a cigányok körében 42%, illetve 87%. Ugyanez az aránypár a diplomásokra vonatkozóan 13–1%.

Az ismeretlen etnikumúak esetében tehát nem számolunk a hagyományosan kisebbségi sajátosságként emlegetett félelemfaktor lehetőségével, különösen annak tükrében, hogy nagy részük tíz éve még vállalta a hovatartozását. Az alternatív motivációk kizárhatósága lehetővé teszi számunkra, hogy a rejtőzködő magatartás racionális indítékai közül a politikai-ideológiai önkifejezés lehetőségét preferáljuk, a nagyarányú átfedésekre való tekintettel nem csak nemzetiségi, hanem vallási vonatkozásban is. Hipotézisünk igazolására a vallásokról nem nyilatkozó megyei adatait a 2010-es liberális, illetve balliberális szavazatok arányával vetettünk egybe.

7–8. ábra: Liberális, illetve balliberális szavazatok 2010-ben és a rejtőzködők százalékos lakosságaránya 2011-ben a fővárosban és a megyékben

$$y = 1,2268x + 17,872$$

$$y = 0,4917x + 13,391$$

A diagram elrendezettsége visszaigazolja a politikai meggyőződés relevanciájáról szóló hipotézist. Megjegyzendő, hogy akkor is ilyen korrelációt tapasztalunk, ha az y-tengelyen az etnikai, illetve az abszolút rejtőzködők adatait tüntetjük fel. Arra a jogos kérdésre, hogy a

rejtőzködő magatartás, mint politikai önkifejezés, miért nem mutatható ki a 2001-es népszámlálás esetében, amikor szintén konzervatív erők kormányoztak, statisztikai elemzéssel nem, csak a társadalomkutatás egyéb módszereivel – fókuszcsoportos beszélgetés, mélyinterjúk – adható válasz. A magunk részéről csupán a 2011-re már világosan kirajzolódó jelenség számadatokkal és függvényekkel igazolható tényét konstatálhatjuk.

Utolsó kérdésként felmerülhet, hogy a rejtőzködő magatartással összefüggésbe hozott – egymással is korrelációban lévő – független változók között nincsenek-e ún. fedőváltozók, amelyek valójában „oldalágon” vagy csak közvetve érvényes oksági viszonyt tükröznek. Természetesen adott a lehetőség, hogy a józan eszünket követve valószínűsítsük, illetve rangsoroljuk az eddigiekben vizsgált változók relevanciáját, miként adott a kísértés, hogy a fentebb feltárt összefüggésekből összerakjuk a jelenkori Magyarország katolikusainak, reformátusainak, evangélikusainak, vallástalanjainak és rejtőzködőinek a szociológiai értelemben vett ideáltípusát. Ugyanakkor a tipizálás ellen szó, hogy az egyes csoportokra vonatkoztatott ismérvek – amint azt a vallástalanokon belül az ateisták példája is mutatja – esetleg csak az egyes alcsoportok sajátosságait tükrözik.²⁰ A jelen tanulmány keretei között eldöntetlen kérdésekre egy aprólékosabb, az eddig feltárt összefüggéseket járások, települések, szavazóközetek szerint vizsgáló, további alcsoportokra lebontott analízis révén adható majd meg a határozott válasz.

Összegzés

Az elmúlt tíz évben példátlanul felgyorsultak a hazai szekularizációs folyamatok: tíz éve még a lakosság háromnegyede, ma már alig több mint fele vallja magát a nagy történelmi keresztény egyházak hívének, miközben a felekezetekhez nem kötődők aránya kismértékben emelkedett, a rejtőzködőké viszont több mint a kétszeresére nőtt. Bár a társadalom egészét tekintve a szekularizáció a vallásszociológia ismert törvényszerűségei szerint zajlik (magasabb vallásosság a falvakban élők, az idősebbek és az iskolázatlanabbak körében), az egyes földrajzi és társadalmi szegmensekben az elvallástalanodás mobilitási csatornái és szabályai jelentősen eltérőek.

Ha a szekularizáció szintjét a gazdasági fejlettséggel vetjük össze, azt tapasztaljuk, hogy az alacsony vásárlóerő Észak-Magyarországon és Dél-Dunántúlon a vallásosság viszonylag magas, a Délkelet-Alföldön pedig alacsony szintjével jár együtt. Ugyanakkor a magas vásárlóerő a fővárosban és tágabb környezetében gyenge, Nyugat-Magyarországon viszont erős vallásossággal társul.

Ami a politikai identitás és a vallás kapcsolatát illeti, a felekezeti kötődések és a jobboldali szavazatok megyei arányszámai között pozitív a korreláció, a radikális jobboldali szavazók esetében viszont nem mutatható ki semmilyen összefüggés. A balliberális szavazók aránya pedig nem a vallástalanok, hanem a rejtőzködők jelenlétével mutat összefüggést. Vonatkozó hipotézisünk szerint a válaszmegtágadás egyfajta ellenzéki önkifejezésként is értelmezhető. A vallásukat eltitkolók fele egyébként a nemzetiségi hovatartozásáról sem nyilatkozott.

²⁰ Ez a lehetőség nem csak a vallástalanok és az ateisták vonatkozásában áll fent, hanem a liberálisok, mint a balliberális szavazók alcsoportjának az esetében is, akikkel kapcsolatban a rejtőzködő attitűd sokkal inkább kimutatható, mint a teljes, vagy még inkább a „klasszikus” (jelen tanulmányban önállóan nem prezentált) baloldali szavazótábor esetében.

Az egyik legfontosabb kérdésre – hogy a 2,7 millió rejtőzködő között hogyan oszlik meg a vallásosak és a vallástalanok aránya – nem adható egzakt válasz, elkülöníthetünk viszont valószínű és kevésbé valószínű konkrét lehetőségeket.

Budapest, 2013. május–június

Források

A Központi Statisztikai Hivatal 2001-es népszámlálásának végleges adatainak internetes adatbázisa, <http://www.nepszamlalas2001.hu/hun/kotetek/kotetek.html>

A Központi Statisztikai Hivatal 2011-es népszámlálásának végleges adatainak internetes adatbázisa. http://www.ksh.hu/nepszamlalas/reszletes_tablak

A GfK Hungária *Általános Vásárlóerő Index Tanulmány, 2011* című anyagának sajtónyilvános kivonata.

http://www.gfk.hu/imperia/md/content/gfk_hungaria/pdf/press_2011/press_hun/press_2011_10_27.pdf

A Belügyminisztérium Központi Nyilvántartó és Választási Hivatal internetes adatbázisa. www.valasztas.hu

The Eurobarometer Poll 2010. http://en.wikipedia.org/wiki/Religion_in_Europe

Hivatkozások

Bocock, Robert (1992): The cultural formations of modern society. In: Stuart Hall – Bram Gieben (eds.): *Formations of modernity*. Cambridge: Polity Press in association with the Open University. 229–274.

Fülep Lajos (1984): *A magyarság pusztulása*. Budapest: Magvető

Gereben Ferenc – Tomka Miklós (2000): *Vallásosság és nemzettudat. Vizsgálódások Erdélyben*. Budapest: Kerkai Jenő Egyházzociológiai Intézet. p.107.

Karner Károly (1931): A felekezetek Magyarországon a statisztika megvilágításában. Debrecen: *Theológiai tanulmányok*, 14.

Luzny, Dusan – Václavík, David (2007): Character of Czech Secularism. Tension between institutional and individual religiosity in the Czech Republic. In: Edit Révay – Miklós Tomka (eds.): *Church and religious life in post-communist societies*. Pázmány Társadalomtudomány 7. Budapest–Piliscsaba: Loisir. pp. 67–76.

Pezenhoffer Antal (1922): *A demográfiai viszonyok befolyása a nép szaporodására*. Saját kiadás.

Praz, Anne-Françoise (2009): Religion, masculinity and fertility decline. A comparative analyses of Protestant and Catholic culture (Switzerland 1890–1930). *History of the Family*, 14/1. pp.86–106.

Rosta Gergely (2007): Age aspects of the religious changes in Hungary. In: Edit Révay – Miklós Tomka (eds.): *Church and religious life in post-communist societies*. Pázmány Társadalomtudomány 7. Budapest–Piliscsaba: Loisir. pp. 91–103.

Szántó János (1998): *Vallásosság egy szekularizált világban*. Budapest: Új Mandátum. p.323

Tomka Miklós (2007): *Egyház a társadalomban (Jegyzetek a keresztény társadalmi tanításhoz)*. Pázmány Társadalomtudomány 8. Budapest–Piliscsaba: Loisir. p. 292.

Tönnies, Ferdinand (2002): *Community and Society*. Devon: David & Charles. p.259.

Valuch Tibor (2001): *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében*. Budapest: Osiris. p.389.

Van de Kaa, Dirk J. (2002): *The Idea of a Second Demographic Transition in Industrialized Countries*. Előadás a Népesség- és Társadalmi Biztonság Nemzeti Intézetének 6. szociálpolitikai szemináriumán. Tokió, 2002. január 29. Kézirat.